

KONFRONTACE POHLEDŮ AKTÉRŮ TÉHOŽ SOUDNÍHO JEDNÁNÍ

SOC437 SOCIOLOGICKÁ JURISPRUDENCE

Tereza Blahoutová, 172125
Martina Haltufová, 181820
Tereza Koplíková, 136103
Petr Marek, 181751
Michaela Pelíšková, 342911
Petra Sobotková, 182375

Vyučující: Mgr. et Ing. Hynek Baňouch

Datum odevzdání: 21. 4. 2009

Fakulta sociálních studií MU, 2008/2009

JEDNÁNÍ

Popis jednání

V pondělí 23. března probíhalo již třetí přelíčení soudního jednání ve věci trestného činu vraždy (proti životu a zdraví dle trestního zákona) bezdomovce slovenského původu v Jihlavě. K činu mělo dojít v blíže neurčené hodině v noci z 26. na 27. 7. 2008 v prostoru odpočívadla u cyklostezky. Červenák se spolupachatelem Švandou napadl ostrým nástrojem, pravděpodobně nožem, Pidaniče a celkem 18 bodnými ranami do krku, z nichž každá sama o sobě byla bezprostředně ohrožující na životě, ho zabil. Jako důvod ataku se během soudního přelíčení ukázal spor nad rozpitou lahví fernetu a také žárlivost Červenáka na Pidaniče, který měl být údajně pouze kamarádem Červenákovy expřítelkyně. Čin byl také podpořen notnou dávkou alkoholu všech tří. Hlavní náplní pondělního přelíčení byly výpovědi svědků a vynesení rozsudku. Ten byl soudkyní Černou stanoven na 13 let ve věznici se zvýšenou ostrahou a zaplacení odškodného matce a sestře Pidaniče. Červenák trest přijal, státní zástupkyně si ponechala lhůtu na odvolání. Švanda si sebepoškozením spáchal rozsáhlé ochrnutí, a proto bude jeho případ posuzován odděleně.

POHLEDY AKTÉRŮ

soudkyně Halina Černá

Předsedkyní senátu byla JUDr. Halina Černá. Obžalovaného pana Červenáka odsoudila na 13 let do vězení se zvýšenou ostrahou (státní zástupkyně navrhovala trest 15 let odnětí svobody, obhájce trest při dolní hranici, která je 10 let), což zdůvodnila tím, že přihlédla jak k polehčujícím okolnostem (pan Červenák se doznal, projevoval lítost), tak k okolnostem přitěžujícím (měl celkem 7 záznamů v trestním rejstříku, a to za krádeže a zpronevěru). Možnost resocializace je u pana Červenáka dle posudků soudních znalců velmi malá.

Názor soudkyně na jeho nápravu se shoduje s posudky. Trest odnětí svobody v tomto případě okomentovala tak, že asi není nejvhodnější, ale nic lepšího jsme ještě nevymysleli. Jako přínos tohoto trestu vidí to, že pachatel bude na nějakou dobu izolován od společnosti, pro niž je nepochybně nebezpečný, a také od svého okolí a alkoholu, na kterém je závislý.

Zajímalo mne, jak soudkyně vnímá závěrečné řeči, protože dle mého dojmu závěrečná řeč obhájce pana Červenáka nebyla příliš přesvědčivá. Ke konkrétnímu případu se nevyjádřila, ale přiznala, že si všímá občasných chyb jak státního zástupce, tak obhájce, kteří někdy nedovedou využít všech důkazů k hájení svých zájmů (u státního zástupce potrestání a u obhájce co nejmírnější trest). Někdy jí, dle jejích vlastních slov, připadá konkrétně tento obhájce jako spíš přitěžující okolnost obžalovaného. Také poukázala na to, že státní zástupce i obhájce si z posudků a důkazů vybírají vždy jen část – jejím úkolem je potom pokusit se zrekonstruovat průběh trestného činu a zohlednit při rozhodování všechny důkazy a posudky.

V průběhu procesu se také objevily rozpory ve výpovědích svědků na policii a u soudu. Podle paní soudkyně jsou drobné rozdíly v podstatě normální a jí nejde přímo o to, kdo co konkrétního řekl a jak se to liší od dřívější verze, ale jakým způsobem to, co řekl, zapadá do celkového obrázku, jak se ten trestný čin asi stal.

Při našem rozhovoru byli přítomni i přísedící, pan Schmidt a paní Mášová. Do rozhovoru nevstupovali, ovšem na slova paní soudkyně souhlasně přikyvovali.

přísedící

Jako přísedící se soudního přelíčení účastnili pan Schmidt a paní Mášová. Ani jeden nevyužil vlastního práva dotázat se svědků. Rozhovor probíhal se Schmidtem. Přestože byl vyzván, abychom komunikovali v soukromí, zůstal sedět na svém místě (hned vedle soudkyně). Při většině svých odpovědí sklouzával pohledem k JUDr. Černé, jakoby se obával svými odpověďmi narušit její autoritu. Značná konformita vycházela i ze samotných odpovědí: při rozhodování o rozsudku neměl jiný názor či náhled než soudkyně, při dotazování svědků se soudkyně ptala na vše potřebné a získala dostatečné informace atp.

Bavili jsme se o zásadě ústnosti. Svědkové jsou přímo k soudu pozváni, aby prý vnesli nové poznání do procesu. Pokud se objevují odlišnosti, důležitější než zpráva z policejního výslechu je pro soudce to, co slyší přímo v místnosti. Většinou jsou však rozdíly minimální a ani v tomto případě nepadlo nic nového. S tímto názorem však úplně nesouhlasím, neboť sama soudkyně čtením z výslechových zpráv upozorňovala na odlišnosti v tom, co dříve svědkové řekli a co jsme slyšeli při přelíčení. Navíc dotazování po půl roce, ač šlo dle slov soudkyně i přísedícího o událost, která se běžně nestává, už podle mého názoru nemůže být v ničem kvalitnější než první výslechy hned po činu. Barvu oblečení si mohou svědkové zapamatovat, ale stejně tak může jít o už vsugerovanou informaci, kterou slyšeli od jiných a při neustálém omílání ji převzali za svou.

Prísedící se také vyjádřil k možnosti resocializace obžalovaného. Podle jeho slov má šanci každý, nicméně vězení nápravu tohoto člověka spíše ztíží, protože se jedná o prostředí, kde se dá spíše přiučit kriminálním činům než se zapojit do většinové společnosti. Žádná alternativa k vězení však v tomto případě nepřichází dle Schmidta v úvahu, a proto musí být převezen do věznice, kde má strávit 13 let.

státní zástupkyně Iveta Eichlerová

Státní zástupkyně byla reprezentantem státu při ochraně veřejného zájmu. Sama za sebe vnímala svou roli v tomto soudním jednání především jako roli dokazovací. Poté, co se jí podařilo shromáždit dostatečné množství podkladů a důkazů pro podání obžaloby a předsedkyně senátu nařídila hlavní líčení, spatřovala svůj hlavní zájem a cíl během celého trestního řízení v udržení obžaloby a prokázání viny obžalovaného Červenáka.

Z tohoto pohledu mohla státní zástupkyně vnímat rozhodnutí soudu o vině jako úspěšné. Co se týká rozhodnutí soudu o podobě trestu, ponechala si státní zástupkyně právo na odvolání. Ve své závěrečné řeči totiž navrhovala trestní sazbu nejvyšší, tedy odnětí svobody na 15 let ve věznici se zvýšenou ostrahou. Vycházela přitom z toho, že jednání, jehož se obžalovaný dopustil, naplnilo skutkovou podstatu trestného činu vraždy, a to navíc zvláště surovým způsobem. Zohlednila také provedené znalecké posudky jednak z oboru soudního lékařství, podle něhož každá jednotlivá rána do krku poškozeného ho bezprostředně ohrožovala na životě, a jednak z oborů psychologie a psychiatrie, v nichž byl obžalovaný klasifikován jako osoba s agresivními sklony v terminálním stádiu závislosti na alkoholu, jehož pravděpodobnost resocializace je velice malá. Nejpřísnější trest tedy státní zástupkyně navrhla vzhledem ke společenské nebezpečnosti obžalovaného.

Při hodnocení trestu 13 let odnětí svobody uděleného soudem brala v úvahu skutečnost, že se nachází mírně v horní polovině zákonného rozpětí trestu odpovídajícího prokázanému trestnému činu vraždy. Přesto však ještě prostuduje odůvodnění rozhodnutí a zváží, zda se odvolat. V rozhovoru připustila, že by bylo možné přihlédnout k polehčujícím okolnostem doznání obžalovaného a jeho projevené lítosti, nicméně v její závěrečné řeči tyto vůbec nezazněly.

Vzhledem k tomu, že státní zástupkyně brala ohled při navrhování trestu zejména na společenskou nebezpečnost obžalovaného, otázka, zda navržený trest 15 let může vést ke snížení jeho společenské nebezpečnosti lépe než udělený trest 13 let, je nasnadě. Adekvátní trest vzhledem k tomuto cíli zdá se mi být ve veřejném zájmu. Takovýto nápravný či

výchovný účinek na obžalovaného státní zástupkyně příliš nevnímala ani u jednoho z trestů. Podle ní bylo důležité zejména spáchaný trestný čin po právu potrestat.

V posledním dotazu se zřetelně prokázalo, jaký může být sociolog skutečný cizinec ve specifické kultuře trestního řízení. Otázka zněla, jestli výpovědi svědků v dnešním soudním jednání přinesly nějaké nové, nečekané skutečnosti, které by nějakým způsobem ovlivnily obžalobu. „Domorodec“ pohybující se v trestním řízení totiž ví, že svědecké výpovědi jsou státní zástupkyni i dalším aktérům dostupné z protokolu, zohledňovala je tedy již při své přípravě na soudní jednání. Jedna ze základních zásad trestního řízení je zásada ústnosti, bylo tedy nutné, aby důkazy svědeckými výpověďmi byly provedeny před soudem.

obhájce Josef Nejezchleb

V této kauze byl advokátem ex offio. Při rozhovoru s panem obhájcem mě zarazila zejména skutečnost, v jak velké míře se liší jeho závěrečná řeč od jeho vlastního názoru na vinu a trest obžalovaného.

Během své závěrečné řeči obhájce zdůraznil polehčující okolnosti (dle §33 trestního zákona):

- Obžalovaný se ke skutku sám doznal.
- Nebyly objasněny všechny okolnosti.
- Motivem jednání obžalovaného byla žárlivost.
- Obžalovaný svého jednání litoval, uvědomoval si, co způsobil. Bezprostředně po spáchání činu se chtěl jít sám udat na policii.
- Obžalovaný přispěl k objasnění své trestné činnosti, byl nápomocen orgánům činným v trestním řízení.
- Obžalovaný je závislý na alkoholu; není schopen si zapamatovat všechno, co dělá, není schopen rozpoznat pravdu a fabulaci v tom, co říká. Obhájce zpochybnil výpovědi i samotného obžalovaného.

Dále obhájce ve své závěrečné řeči zmínil možnost nápravy obžalovaného, který dosud nespáchal násilný trestný čin. Obhájce také zdůraznil roli dalšího obžalovaného Švandy, kterého se obžalovaný Červenák obával a který mohl být iniciátorem útoku. S poukazem na tyto polehčující okolnosti obhájce navrhl ve své závěrečné řeči trest při dolní hranici trestní sazby.

Osobní postoj pana obhájce k případu obžalovaného Červenáka se však lišil. Pan obhájce považuje vyměřený trest 13 let odnětí svobody za naprosto přiměřený, osobně trest očekával v horní hranici trestní sazby. Podle jeho názoru by bylo v tomto případě dokonce vhodnější postupovat dle § 219, odst. 2 trestního zákona, jenž vraždu trestá odnětím svobody na 12 až 15 let nebo výjimečným trestem, je-li spáchán čin zvláště surovým nebo trýznivým způsobem. (Toto soud ve svém odůvodnění odmítl, neboť způsob vraždy nepovažuje za zvláště brutální.)

Obžalovaný se dle slov obhájce dlouhodobě pohyboval mezi pachateli trestných činů, kteří se vzájemně chlubilí svou trestnou činností. Proto se obhájce domnívá, že to „nemohlo ani jinak dopadnout“. Člověk, který je závislý na alkoholu a na pomoci rodičů podobně jako pan Červenák, směřoval k něčemu podobnému. Pan obhájce řekl, že jeho klient ztratil svou berličku – alkohol, trpí proto momentálně hlubokými depresemi a výčitkami svědomí. Bude mu jistě trvat dlouho, než se vyrovná s vlastním svědomím.

Pan obhájce se v rozporu se svým tvrzením během závěrečné řeči nedomnívá, že by v případě jeho klienta existovala nějaká možnost nápravy. Zároveň připustil, že to lze jen těžko posuzovat vzhledem k tomu, že obžalovaného čeká 13 let ve vězení, které jej mohou úplně změnit.

svědkové

Otázky na svědky se týkaly průběhu procesu (jestli byl takový, jaký očekávali, jestli např. rozuměli poučení soudkyně, atd.) a také na rozsudek – zda by měli zájem o jeho vyslechnutí a jakou odhadují výši trestu, kterou obviněný dostane.

Rozhovory se svědky byly trochu komplikované tím, že jsem slyšela výpověď u soudu jen u jednoho z nich (v příp. ostatních jsem např. nevěděla, do jaké míry jsou v případě zainteresováni), navíc se mezi sebou znali a na chodbě tvořili debatující spolek, takže bylo obtížné se dotazovat vždy jen toho, který právě vyšel ze soudní síně - na mé otázky často odpovídali jeden přes druhého.

Svědků bylo celkem pět: čtyři muži (Čumr, Maštera, Pospíšil, Hajek) a žena (Fišerová). Poté co odešli, byl k jednání předveden policejní eskortou jako svědek ještě jeden muž (Franc), kterého jsem však nestihla požádat o rozhovor (ani si nejsem jistá, zda by mi to bylo jeho doprovodem dovoleno). Šlo o muže, který našel dané noci mrtvolu Pidaniče a informoval následně policii.

Celkově (až na jednu výjimku - Mašteru) bych tuto skupinku osobně charakterizovala jako klasické hospodské až pouliční typy, o leččem vypovídalo i to, jak přišli k soudu ustrojeni (obnošené riflové kalhoty nebo maskáče, pracovní boty či kanady, ošuntělé bundy,...). Tuto poznámku uvádím z důvodu, že jsem měla zpočátku jisté obavy, zda budou takoví svědci vůbec chtít na mé otázky odpovídat, byli však velmi ochotní a vstřícní.

Jednalo se většinou o známé obviněného, svědkyně Fišerová je jeho bývalou přítelkyní (po celou dobu byla značně rozrušená, jak bylo poznat z jejího chování a neustálého zdůrazňování, že by „mu dala provaz, hajzlovi“). Jeden ze svědků mi na otázku, jaký vztah má k obžalovanému, zda je jeho spolupracovník či známý, odpověděl: „To vůbec, sme spíš spoluopilci. No známe se z krčmy.“ (Čumr).

Jak jsme v úvodu procesu vyslechli, minulé zasedání bylo odročeno právě kvůli nepřítomnosti svědků, proto i na toto téma směřovala jedna z mých otázek.

Jeden ze svědků (Čumr) odpověděl, že nemohl, protože ho chytl ischias, a že má na to omluvenku, druhý (Hajek) prý ani nevěděl, že se má dostavit. Později ještě upřesnil, že obsílka mu prý přišla až na toto stání a pokutu, kterou nyní dostal za minulou neúčast, stejně platit nebude.

Na otázky, zda výslech probíhal tak, jak očekávali, a zda rozuměli všemu, co po nich bylo vyžadováno (soudkyně poučení přednášela velmi rychle a stereotypně), všichni ze svědků odpovídali kladně. Někteří z nich podotkli, že už znají, jak to u soudu chodí (Fišerová, Pospíšil). Všichni se také shodli na tom, že jim u soudu byly pokládány stejné otázky jako dříve u výslechu, přičemž někteří zmínili, že už si stejně nepamatují, co dříve vypovídali (např. Hajek).

Další otázka zněla, zda by si počkali na znění rozsudku, kdyby měl být vyhlášen dnes. Zde už se odpovědi různily: dva z mužů odpověděli, že určitě ne a že je rozsudek ani nezajímá (Čumr, Maštera). Další, že kdyby to mělo být teď, tak by si počkal (Pospíšil). Svědkyně (Fišerová) by si počkala určitě - přičemž stále opakovala svůj návrh trestu, a poslední odpověděl, že ho rozsudek sice zajímá, ale že tu už skrz to nebude „čumákovat, protože je Jihlavák, tak se ho stejně dozví“ (Hajek).

Různé byly také tipy na výši trestu jednotlivých svědků:

„No jesi to ten blbec udělal tak aspoň desítku“ (Čumr)

„Já bych mu dala provaz, doživotí bych mu dala hajzlovi. 20 let, pětadvacet“ (Fišerová)

„10, 12 let myslím, že dostane, jestli to udělal.“ „A myslíte, že jo?“ „Jo.“ (Maštera)

„No dost, 20, 25, jak vyleze, bude mu 68...“ (Pospíšil)

„Já myslím, že výjimečný – to je nad 15 roků. Takže tak 20, 25. Podle našich policajtů to byla brutální totiž...“ (Hajek)

novináři

Rámcová osnova, podle které jsem vedl rozhovor, byla následující:

- Mohl byste vlastními slovy shrnout, o co v procesu šlo?
- Co říkáte na fakt, že obžalovaný prakticky nevyprávěl?
- Je podle Vás výše trestu adekvátní?
- Myslíte, že existuje možnost resocializace viníka?
- Nevšimli jste si nějakého problému?
- Myslíte si, že nízká inteligence obžalovaného přispěla k jeho odsouzení, resp. výši trestu?

Oba novináři proces popisovali jako klasický případ malichernosti, která je pro bezdomovce typická, a nelze se divit, že vyústila ve vraždu. „Roli tam hrál samozřejmě i alkohol, který předtím někde ukradli, a nějaká ženská,“ popsal situaci jeden z novinářů.

Důvodem zdržení se výpovědi bylo podle oslovených novinářů především to, že obžalovaného situace natolik psychicky zaskočila, že se s ní podle všeho smířil. Dalším důvodem byl podle respondentů i úzký prostor pro manévrování, takže držení se původní verze výpovědi bez jejího jakéhokoli doplňování byl logický a nevyhnutelný fakt. Jeden z novinářů v tuto chvíli přišel s přirovnáním, že soudní pře je vlastně taková hra, ve které má státní zástupce navrch, neboť disponuje státním aparátem, který mu slouží k dokazování viny, zatímco obhájci tento aparát k dispozici není. Se zjevným odkazem na výkon obhájce novináři připouštěli, že tato nerovná situace nutí obhájce mnohdy k iracionálním a zoufalým argumentům.

Své další otázky jsem směřoval na výši trestu. Oba novináři, kteří se vzájemně doplňovali, shodně vyjadřovali přesvědčení, že výše trestu je adekvátní. Jeho adekvátnost vyvozovali z faktu, že se jeho výše shodovala s výší, kterou oba dva tipovali během přeličení, a odpovídala i výši trestů za obdobné zločiny v případech, které sledovali dříve.

Během přeličení mnohokrát padlo slovo socializace, případně resocializace, a fakt, že obžalovaný podle soudních znalců této resocializace není schopen, ve mně budil mírné podezření. Byl jsem proto zvědavý, jaký názor na to mají moji respondenti. Nejdříve upozorňovali na fakt, že nejsou dostatečně kvalifikovaní k formulování nějakého odborného závěru. Po ujištění, že se jich neptám jako odborníků, vyjádřili své přesvědčení, že resocializace tohoto člověka je nemožná. Ani ne tak kvůli silné závislosti na alkoholu, které novináři příliš velkou váhu nepřičítali, ale především kvůli faktu, že je obžalovaný bezdomovec. A život bezdomovců je příliš specifický na to, aby obžalovaný, který byl jedním z nich, byl schopen začlenit se zpět do většinové společnosti. Nabízela se tedy otázka, zda tato specifická není překážkou k tomu, aby obžalovaný bezdomovec pochopil svá práva, která soudkyně předřídala s urputností a s neměnností obžalovanému, i každému ze svědků. Novináři v tomto problému neviděli. „Kdyby svá práva nepochopili,“ vyjádřil se jeden z novinářů, „byl by to důvod k napadení procesu.“ „Což se nestalo.“ Navzdory proklamované specifické subkultury bezdomovců, která jim brání socializovat se do většinové společnosti, jsou novináři překvapivě optimističtí ohledně kognitivních schopností obžalovaného a svědků. A to i přes fakt, že během procesu několikrát padlo, že u obžalovaného jsou tyto schopnosti výrazně sníženy v důsledku nadměrné konzumace alkoholu a závislosti na něm.

A hraje tedy inteligence roli ve výši trestu, který obžalovaný dostal? Oba respondenti byli mou otázkou mírně zaskočení a inteligenci reinterpretovali jako sociální status. Ten podle nich žádný vliv nemá a inteligence snad jen u promyšlených zločinů, kterým tento rozhodně nebyl.

KOMPARACE POHLEDŮ

Rozdíl v pohledu je v základu vyjádřen odlišnými názory na výši trestu. Při spodní hranici zákonem stanovené doby (10 let) u obhájce a naopak při vrchní (15 let) u státního zástupce lze očekávat. Jako dobrý rozlišovací nástroj to lze použít u svědků. „Osobně“ zasažená žena navrhuje provaz. Známy, který i během přelíčení obžalovaného pozdraví: „Ahoj,“ a ještě se na něj při své výpovědi několikrát obrací, nevěří ani v to, že čin skutečně spáchal, a trest odhaduje kolem 10 let.

Naše vnímání soudního jednání jakožto studentů sociologie nemohlo zůstat neovlivněno sociologickými poznatky a teoriemi. Pro mnohé aspekty tohoto jednání jsme nacházeli sociologicky relevantní interpretace.

Soudní jednání jako celek bylo charakteristické přísně byrokratickou podobou. Klasická teorie Maxe Webera „chápe byrokracii nehodnotícím způsobem a zdůrazňuje, že právě ona zajišťuje díky své odbornosti ve srovnání se všemi ostatními typy správy nejvyšší míru preciznosti, stálosti, disciplinovanosti, spolehlivosti, propočitatelnosti“ (Keller 2005: 274 – 275) a formální racionality. Všechny tyto rysy byrokratické správy bylo možné během soudního jednání identifikovat, a to v jednání všech aktérů. Nebyl zde žádný prostor pro libovůli. Weber sám nicméně upozorňuje také na negativní důsledek, který s sebou přináší vysoký stupeň formální racionality zosobněný v byrokracii. Je jím rostoucí neosobnost vedoucí až k dehumanizaci společnosti. Také tuto charakteristiku jsme mohli při soudním jednání spatřit, zejména v roli předsedkyně senátu, státní zástupkyně i obhájce, jakoby se obžalovaný jako člověk rozplynul v paragraf. V tomto smyslu se přelíčení podobalo jakési továrně na čisté svědomí společnosti.

Skutečnost, že nikdo v soudní síni nevyjádřil ani nejmenší možnost nápravy obžalovaného, může být nahlížena sociologickou teorií jako labeling, etiketizace¹; sociálně nepřizpůsobivý a zároveň alkoholik je většinou společností označen jako neschopný nápravy a v důsledku toho se neschopným nápravy skutečně stává. Pohybujeme se tak v paradigmatu interpretativní sociologie.

Celý proces jakožto proces veřejný bychom mohli společně s Émile Durkheimem klasifikovat jako rituál, jehož „funkcí... je... obnovovat pocit vzájemnosti mezi členy společnosti a posilovat vliv celku na jeho části... Rituály... vyzvedávají bezpodmínečnou závaznost nadindividuálních sociálních norem a pravidel“ (Keller 2005: 222). V tomto případě onu „část“ představuje obžalovaný a „celek“ je společnost reprezentovaná formálně státní zástupkyní a co do autority předsedkyní senátu, která usiluje o dosažení spravedlnosti ve společnosti a rozhoduje o ní. Samotné veřejné soudní jednání, umocněné navíc aktivní přítomností médií - focením obžalovaného, můžeme pak pojímat jako součást trestu, popřípadě výchovného a nápravného působení. Nicméně, zdá se nám, že předsedkyně senátu tuto možnost výchovného efektu situace z pozice své autority využila velice minimalisticky až nedostatečně.²

Soudní jednání je podle našeho názoru pěknou ukázkou Goffmanova divadla³, kde všichni aktéři hrají naučené role. Za prvé zde rozeznáme „scénu zahrnující nábytek, výzdobu, rozmístění objektů v prostoru a další předměty v pozadí, jež vytvářejí kulisy a rekvizity pro množství lidských činností hraných před, uvnitř a na této scéně“ (Goffman 1999: 29). Soudní

¹ Významným představitelem labeling teorie je Edwin Lemert se svými koncepty primární a sekundární deviace. Lemert, E.M. 1951. *Social pathology: A systematic approach to the theory of sociopathic behavior*. New York, Toronto, London: McGraw-Hill Book Company.

² Odbočka k rizikovým aspektům pomáhajících profesí: Může být soudce zasažen syndromem vyhoření (burn out)?

³ Erving Goffman (1922-1982) je představitelem symbolického interakcionismu. V sociologické teorii se ujala zejména jeho tzv. dramaturgická perspektiva při analýze každodenního lidského jednání, při níž vysvětluje sociální interakce pomocí divadelního slovníku.

síň představuje prostor, v němž každému z aktérů náleží přesně vymezené místo. Hierarchie vztahů mezi aktéry je dokonce jasně vyjádřena prostřednictvím vyvýšeného místa určeného soudnímu senátu, takže senát na obžalovaného sedícího v lavici vždy shlíží shora. Za druhé můžeme u každého z přítomných v soudní síni rozeznat znaky, jež jsou součástí jeho osobní fasády. Nejvýznamnějším znakem je bezesporu oblečení; zatímco obhájce, obžalovaný, svědci a publikum jsou oblečeni civilně, soudci i státní zástupci mají na sobě talár. V této souvislosti nelze nepřipomenout aktuální diskusi na téma zavedení povinnosti pro advokáty nosit taláry při soudních jednáních. Je záměrem České advokátní komory posílit věrohodnost výkonu role advokátů? Dle Goffmana však přesvědčivost role závisí nejen na oblečení, ale také na pohlaví, věku a rase; velikosti a vzhledu; držení těla, způsobu mluvy, výrazu obličeje, gestikulaci atp.

Při pozorování výkonu pane obhájce při soudním líčení nám neuniklo jeho neprozřetelné vypadnutí z role během jeho závěrečné řeči. Co se stalo? Pan obhájce zcela v souladu se svou rolí, již sledoval naplnění zájmů svého klienta, potažmo svých zájmů, pronesl závěrečnou řeč s důrazem na polehčující okolnosti. Avšak v jednom z argumentů uvedených na obhajobu obžalovaného jakoby na krátko vypadl z role, když uvedl, že „krátkodobé tresty za majetkovou trestnou činnost na obžalovaného nepůsobily výchovně“. Co tímto argumentem sledoval? Bylo by vhodnější obžalovaného potrestat delším pobytem ve vězení, aby to na něj zapůsobilo výchovně? Domníváme se, že touto větou obžalovanému spíše přitížil, na což koneckonců narazila během rozhovoru se soudkyní i naše kolegyně. Paní soudkyně uvedla, že „někdy jí připadá obhájce jako spíš přitěžující okolnost obžalovaného“. Z rozhovoru s panem obhájce vyplynulo, jak slabé je jeho ztotožnění se s rolí v tomto konkrétním soudním procesu. Pan obhájce byl naprosto přesvědčen o vině svého klienta, a proto byl jeho výkon role obhájce jen málo věrohodný. Jistou váhu bychom přikládali také faktu, že panu obhájci byl klient přidělen, a proto chyběla finanční motivace pro výkon jeho role.

Při jednání jsme zaznamenali rozdíly ve výpovědích svědků bezprostředně po činu na policii a u soudu, které se nám pozorovatelům zdály dost významné. Na to, jak na tyto rozdíly pohlížejí, jsme se ptali paní soudkyně, přísedícího a státní zástupkyně – a jejich přístup k těmto rozdílům je překvapivě zcela odlišný. Podle soudkyně jsou v podstatě normální, nejde o konkrétní slova, ale jak to, co svědkové vypověděli, zapadá do celkového obrázku průběhu trestného činu, podle přísedícího je pro soudce důležitější to, co zazní u soudu, a podle státní zástupkyně je důležité to, co svědkové vypověděli dříve na policii. Tyto různé přístupy se u paní soudkyně a státní zástupkyně dají vysvětlit selektivním vnímáním každé z nich, což je způsobeno jejich odlišnou rolí v soudním řízení (sama soudkyně poznamenala, že zatímco státní zástupce a obhájce si vždy z důkazů vybírají jen něco, ona musí obsáhnout vše). Překvapivý je ale rozdíl mezi názorem soudkyně a přísedícího – ten může být způsoben tím, že jeden z nich je profesionál a druhý laik, kdy každý z nich je (v duchu fenomenologie) vybaven jiným balíkem příručního vědění, na jehož základě přistupuje k interpretaci jevů, navíc pohled laika může být ovlivněn i obecnou představou, že u soudu se říká vždy pravda.

Jak nahlížet na nemožnost resocializace, která byla tolikrát zmiňovaná jak v řeči státní zástupkyně, tak při vynášení rozsudku hlavní soudkyní? Jak na ni nahlížet ze sociologického úhlu pohledu? Zajímavou perspektivu poskytuje etiketizační teorie (Giddens, 2005). Deviaci nechápe jako objektivní vlastnost jedince. To, co je deviantní, zjišťují sociální aktéři při interakci s ostatními jedinci a společenskými institucemi. Deviace tak pochopitelně ztrácí svůj nepřijatelný charakter ve společnosti, která ji jako deviaci nerozpoznává – mezi odsouzenými bude člověk těžko sankcionován za to, za co by byl ve společnosti „tam venku“.

Verdikt týkající se nemožnosti resocializace, který soud a státní zástupkyně zdůrazňovali, je akt etiketizace par excellence. Odsouzený je zde prakticky vyloučen z normální společnosti ba co víc, toto vyloučení je institucionálně potvrzené a neustále –

výpisem z trestního rejstříku - reprodukováné. Z obviněného, který byl doposud označován (etiketizován) jako bezdomovec, ačkoli tomu tak paradoxně nebylo (žil u rodičů), se najednou stal odsouzený, u něhož je návrat do společnosti přinejmenším velmi obtížný. A když by se tak stalo, je mu vinou etikety jistá sféra společnosti (např. určitá zaměstnání) zcela uzavřena. Kruh se uzavírá, sebenaplňující se proctví vstupuje na scénu.

Giddens ve své knize Sociologie upozorňuje na fakt, že samotný proces etiketizace má mocenskou povahu. Nabízí se tedy paralela s teorií Michela Foucaulta, který tvrdí, že konstituce jakéhokoli subjektu je mocenský akt (Foucault, 1996). Nejde tady totiž pouze o etiketu, kterou soud odsouzenému nalepí do jeho trestního rejstříku, jde i o konstituci jedincovy identity. Diskurz práva je totiž neúprosný. Lidský subjekt je přinucen podrobit se mu a přijmout tak zcela jinou definici sebe sama. Subjekt je vyloučen z kontextu, který chápe jako zdroj své identity, a místo toho podroben systému, který jeho identitu vytváří znovu bez ohledu na to, čím je. Svým vlastním jazykem, svými vlastními praktikami, které jsou tak vzdálené praxi běžného života. Diskurz, který znovu kategorizuje a disciplinuje, aby dal vzniknout subjektu, jehož hranice (v případě trestního práva) tvoří vina, nevína a výše trestu.

Resocializace je tedy nemožná nejen kvůli tomu, že jí jedinec není schopen na základě vyjádření soudních znalců, ale i kvůli tomu, v jakém kontextu dochází k redefinování jedincovy identity a jaké praktiky jsou k tomu užívány. A v neposlední řadě také kvůli tomu, v jakých kategoriích je na tento proces nahlíženo. K novému zapojení do společnosti je totiž potřebný především kontakt s těmi, kteří jsou oním referenčním rámcem, k němuž resocializace směřuje. A ten bohužel těžko zprostředkuje skupina dozorců a ostatních odsouzených.

HYPOTÉZA

Svědecké výpovědi se v závislosti na čase a dalších okolnostech liší, každý z aktérů soudního jednání jim přikládá jiný význam. -> Skutečné chování objektivního práva je ovlivněno subjektivitou svého základního kamene – výpovědí svědků.

LITERATURA

1. Goffman, E. 1999. Všichni hrajeme divadlo. Praha: Ypsilon.
2. Keller, J. 2005. Dějiny klasické sociologie. Praha: Slon.
3. Giddens, A. 2005. Sociologie. Praha: Argo.
4. Foucault, M. 1996. Myšlení vnějšku. Praha: Hermann & synové.